

met de zichtbaarheden van het leven evenmin harmonieert als met eenvoudige overwegingen van meer theoretischen aard. Geen resultaat van geleerd onderzoek, maar een zich aan zulk een onderzoek en aan wat het vaststelt in het geheel niet storend en hoogstens post festum in de feiten een steunpunt zoekend postulaat van het gemoedsleven, zooals ik het daar straks reeds noemde.

Heb ik mijn zaak door al deze uiteenzettingen misschien al bij U gewonnen? Toch wil ik daar liever nog één overweging aan toevoegen. Ik mag niet alleen van een geloof aan den menschelijken vooruitgang spreken: ik moet het ook doen! Wij bevinden ons, zoo moet ik U thans nog laten zien, hier op een terrein, waarop logische redeneering uit empirisch verzamelde gegevens tot geen zekerheid kan leiden krachtens den aard van ons kennen.

Mijn feitenonderzoek, hoe uitgebreid het ook zij, houdt zich toch altoos maar met een kleiner of grooter (zelfs dat weten wij niet) deel van het geheel der ontwikkeling van de menschheid bezig: het zijn uitsluitend de voorbijgegane eeuwen, die onder zijn bereik vallen. Maar daardoor is dan toch ook zeker het hebben van wetenschappelijke zekerheid ten aanzien van een draad, die door dat geheel zou loopen, ten eenenmale onbestaanbaar. Trouwens, als er in deze zóóveel afhangt van de norm, die wij bij ons concludeeren toepassen en van het doel, dat wij aan het slot van de wereld-ontwikkeling aannemen, en van de vraag hoe wij dat doel beschouwen: of wij 't een bonum of een malum vinden, dan is op wetenschappelijke gronden wel vast te stellen dat velen in de wereld vooruitgang zien, maar — nog eens — dat zien zelf van dien vooruitgang is geen actie van wetenschappelijken aard. De belangrijke bladzijden, waarin Simmel dit uiteen gezet heeft, dragen m.i. een overtuigend karakter¹³).

II.

Een menschenleeftijd geleden vindt ge tot zelfs in menig klein dorp in ons vaderland een kiesvereniging, die den nu maar voor coöperatieve bakkerijen en volks-waschinrichtingen gereserveerden naam van „Vooruitgang” droeg. Leden: de gemeente-